

KRONIKA

RONIKAK

ONIKAKR

NIKAKRO

IKAKRON

KAKRONI

AKRONIK

KRONIKA

Cameron Abadi

Neda je živa

Malo poznata priča o drugoj iranskoj Nedi Soltani i o tome kako je jedna slika zauvijek promijenila njezin život

Neda Soltani je ona obična Iranka čija je slika prošloga ljeta velikom brzinom obišla svijet. Ona je simbol brutalnosti iranskoga režima i otpornosti iranskog pokreta za demokraciju.

Usto, ona je još uvijek živa.

Djevojka koja se zvala Neda doista je umrla prošloga ljeta na ulicama Teherana, pogođena hicima pripadnika iranske milicije. Puno joj je ime bilo Neda Agha-Soltan. No tragičnim snimkama pogibije te Nede, emitiranima diljem svijeta u videu koji se širio putem interneta, i koji je pokrenuo svjetsko javno mnijenje protiv iranskog režima, pridodana je fotografija lijepe mlade žene s maramom s cvjetnim uzorkom.

I njezino je ime bilo Neda – Neda Soltani.

Ono što slijedi nevjerojatna je priča o tome što se dogodilo kada se doba društvenih medija sudarilo s političkom pobunom u jednoj zemlji iza zavjese, i kako je to jednu trideset dvogodišnju doktorandicu otjeralo u politički egzil.

U svojem malom stanu u Offenbachu u Njemačkoj, gdje je dobila politički azil, Neda Soltani nastoji sastaviti krhotine svog života. Sada se doima starijom nego na onoj poznatoj fotografiji, što je i razumljivo: protekla je godina bila iskušenje koje joj je nametnuto protiv njezine volje.

Do prošle je godine Neda Soltani bila asistentica za englesku književnost na teheranskom Islamskom sveučilištu Azad, gdje je radila doktorsku disertaciju o ženskoj simbolici u djelu Josepha Conrada. Nije bila pristaša režima, ali nije pripadala ni nekoj aktivnoj opozicijskoj grupi, čak ni u onim burnim danima poslije spornih izbora. Bila je ponajprije usredotočena na akademsku karijeru. Dok su Iranci marširali ulicama, ona je doradivala svoju disertaciju. Vodila je običan život teheranske šutljive apolitične većine. “Radila sam punih deset godina kako bih stekla svoj položaj na sveučilištu”, izjavila je u veljači za njemački *Suedische Zeitung*. “Sama sam zarađivala svoj novac, imala prijatelje, izlazila i zabavljala se”.

Sve se promijenilo 20. lipnja prošle godine, kada se na YouTubeu pojavila titrava video snimka stravične, nasilne smrti mlade Iranke. Neda Soltani gledala je snimku ne znajući da je to ujedno i početak kraja njezina vlastitog života.

Cijeli je proces počeo prilično bezazleno, a počivao je na temeljnom kamenu novinarstva: utrci za ekskluzivnom viješću. Raspoložujući samo imenom koje se čulo na snimci na YouTubeu, svjetske izvještajne agencije stale su se utrkivati koja će otkriti više podataka o mladoj ženi koja je umrla pred kamerama. Urednici u New Yorku i Londonu nisu se bavili provjerom podataka, pa su se pri komunikaciji s izvjestiteljima na terenu neke pojedinosti izgubile u prijevodu. Prezime Agha-Soltan tako je ostalo bez spojnice, Agha je posve ispalo, a Soltan je dobilo jedno i. Te su pogreške dospjele i u oproštajnu dokumentarnu emisiju HBO-a koja se večeras prikazuje. Dok se govori o izvjestitelju *Guardiana*, koji je navodno prvi utvrdio djevojčino ime, u filmu se nakratko pojavljuje snimka kompjuterskog zaslona na kojemu je njegova reportaža iz lipnja prošle godine. Ona je također objavljena pod naslovom koji navodi na pogrešan zaključak: “Iranske vlasti ‘izbacile iz kuće’ obitelj Nede Soltan”.

I tu sada nastupa Facebook. Dvadeset prvog lipnja gorljivi pristaše Zelenog pokreta* odlučili su posvetiti “Iranskom anđelu” jednu stranicu na toj društvenoj mreži. Na njihovu sreću, žrtva je imala osobni profil na Facebooku s kojega su mogli preuzeti njezinu fotografiju. Na slici napravljenoj poput uobičajene fotografije za putovnicu vidjela se privlačna mlada žena opuštenog, nevinog osmijeha, s rupcem koji je otkrivao desetak centimetara tamnosmeđe kose. Savršeno je odgovarala aktivistima koji su željeli izazvati sućut. Samo, ta je slika, jednako kao i stranica na Facebooku s koje je preuzeta, pripadala Nedi Soltani, mirnoj, krvlju neumrljanoj znanstvenici koja proučava englesku književnost.

Aktivisti s Facebooka u svojoj su se potrazi povelili za velikim televizijskim mrežama i novinama, a zatim su i sami postali izvor za *mainstream* medije. CNN i BBC počeli su ilustrirati svoje reportaže fotografijom “Iranskog anđela”, a za njima nisu mnogo zaostajale ni izvještajne agencije i novine. Dakako, i blogovi i

Mrtva Neda Agha-Soltan (26 godina) i živa Neda Soltani (32 godine)

stranice drugih internetskih društvenih mreža zdušno su širili pogrešnu fotografiju. Nije mnogo prošlo, i ona je dospjela natrag u Iran gdje se putem interneta proširila među pripadnicima Zelenog pokreta.

Toga 21. lipnja prošle godine, prije majica, plakata i improviziranih uličnih oltara s upaljenim svijećama, Neda Soltani otkrila je da joj je pretinac dolazne pošte pun bezbrojnih zahtjeva za prijateljstvom na Facebooku. Uslijedili su telefonski pozivi. Jedan je profesor briznuo u plač kad joj je čuo glas.

Neda nije negodovala zbog te početne pogreške. Na kraju krajeva, bilo je neke sličnosti između nje i ubijene prosvjednice. Mislila je da bi se greška naposljetku mogla i sama od sebe ispraviti, no ipak je odlučila ubrzati stvar obrativši se *Glasi Amerike*, satelitskoj mreži koju financiraju Sjedinjene Američke Države, jednoj od onih koje su se najnametljivije služile njezinom fotografijom kako bi pokrenule iransku javnost. U e-mail poruci Neda je objasnila da je došlo do zabune i da koriste pogrešnu fotografiju, te je kao dokaz priložila svoje druge fotografije.

Ono što je uslijedilo bila je obeshrabrujuća lekcija iz primijenjene etike medija. Umjesto da objavi ispravak, *Glas Amerike* je upravo one fotografije kojima se Neda poslužila da se od svega ogradi predstavio kao “ekskluzivne” snimke ubijene prosvjednice. Moment inercije same priče nadvladao je neuspješne pokušaje da se intervenira istinom. Neda je u više navrata nastojala utjecati na razne mreže i izvještajne agencije, no praktički više nije mogla utjecati na ono što se događa s njezinim licem. Na internetskim forumima, na njezine zahtjeve da se fotografija ukloni odgovorili su optužbom da je sluga režima. “Nećeš nam oduzeti našeg anđela, gaduro”, odgovara na njezinu molbu jedan autor komentara na internetu. Već 23. lipnja roditelji Nede Agha-Soltan dali su u javnost fotografiju svoje kćeri – koja je doista ubijena – no ta je fotografija teško mogla konkurirati već posto-

* Iranski oporbeni pokret nastao u vrijeme prosvjeda zbog namještanja rezultata predsjedničkih izbora 2009. godine. (op. prev.)

Neda Soltani u emigraciji u Njemačkoj

jećoj, iako lažnoj slici Nede kao lica iranskog pokreta za slobodu.

Iranski režim nije imao suosjećanja za Nedine nevolje. Naprotiv, u tome je vidio priliku da još pojača svoju oštru propagandu protiv aktivista. Vršili su pritisak na Nedu da pred iranskom javnošću posvjedoči kako zapravo i nije bilo nikakvog ubojstva. Osim nagovaranjem, režim se služio i prijetnjama, pa je Neda postala zabrinuta za svoju sigurnost i sigurnost svoje obitelji. Odlučila je da je bijeg jedini izlaz. Tako je 2. srpnja 2009. spakirala torbu, dala krijumčaru svoju skromnu ušteđevinu te je uspjela doći do Grčke, a zatim do Njemačke, gdje je imala rođaka. Dan poslije njezina odlaska, 3. srpnja, BBC je emitirao ispravak u vezi s načinom na koji su se poslužili fotografijom Nede Soltani. No to više nije bilo ni od kakve koristi Nedi koja je u Njemačkoj tu govala za domom, osamljena i prepuštena svojoj sudbini.

Kao politički izbjeglica u Njemačkoj, zemlji čiji jezik ne govori, Neda je počela dopunjavati skromnu državnu potporu rađajući kao nastavnica engleskoga. Njezina se fotografija još uvijek povremeno pojavljuje u vijestima najvećih medijskih kuća poput CNN-a ili njemačkoga *Der Spiegela*. Ona je prihvatila svoju sudbinu, ali to ne znači da se pomirila s njom. Sve što želi je, kaže, voditi normalan život, no nije optimistična. “Sve sam izgubila”, izjavila je za njemačku televizijsku postaju *3sat* u razgovoru vođenom u ožujku. “Ne znam što radim ovdje, i ne znam kako ću dalje. Imam malo nade.”

Ako se Neda umorila od neprestanih nastojanja da dokaže istinu, od uzaludnog ponavljanja kako ona nije mučenica za kojom svi tragaju, to je i razumljivo. No čini se da je preuranila. Jer, pokazuje se da ona na neki način ipak jest mučenica.

PREVELA Tatjana Paić-Vukić

Christopher Hitchens

Rakov obrat

Christopher Hitchens, autor čiji su tekstovi objavljeni u gotovo svim brojevima nove Gordoganove serije, potkraj lipnja 2010. izvjestio je javnost da mu je dijagnosticiran rak jednjaka – ovo je prvi tekst u kojemu govori o iskustvu bolesti i umiranja

U životu sam se više nego jednom probudio osjećajući se kao smrt. Ali svejedno nisam bio pripremljen na to rano lipanjsko jutro kada sam došao k svijesti osjećajući se kao da sam okovan za vlastiti leš. Činilo mi se da mi je cijela prsna šupljina izdubljena te potom ispunjena sporosušecim cementom. Čuo sam se kako jedva dišem, no nisam mogao do kraja udahnuti. Srce mi je kucalo ili daleko previše ili daleko premalo. Bilo kakav, pa i najmanji, pokret zahtijevao je predumišljaj i planiranje. S velikim sam naporom prehodao sobu svojega newyorškog hotela kako bih pozvao hitnu pomoć. Stigli su žurno, ophodeći se s izvanrednom ljubaznošću i profesionalnošću. Tada sam još imao vremena pitati se čemu toliko čizama i kaciga i toliko teške pomoćne opreme, ali sada, kada gledam unazad, tu scenu doživljavam kao veoma nježnu i odlučnu deportaciju koja me iz zemlje zdravih prenijela preko krute granice koja vodi u zemlju bolesti. Poslije više sati intenzivnog rada na mojem srcu i plućima, liječnici ove tužne granične postaje pokazali su mi još nekoliko razglednica iz unutrašnjosti i rekli mi da će mi slijedeća neposredna stanica morati biti kod onkologa. Nekakva je sjena padala na snimljenim negativima.

Prethodne sam večeri predstavio svoju najnoviju knjigu* na uspješnom događanju u New Havenu. Večer toga stravičnog jutra trebao sam provesti na *Daily Showu* Jona Stewarta, a zatim se pojaviti na rasprodanom događanju u 92. ulici Y, na Upper East Sideu, na razgovoru sa Salmanom Rushdiejem. Moja vrlo kratkotrajna kampanja poricanja ovako se odigrala: neću otkazati gostovanja niti iznevjeriti svoje prijatelje, niti propustiti priliku da prodam brdo knjiga. Uspio sam odraditi obje gaže a da nitko ne primijeti da sa mnom nešto nije u redu, premda sam dvaput povratio, i to s osobitom mješavinom preciznosti, urednosti, žestine i obilatosti, točno prije svakog nastupa. Tako postupaju stanovnici zemlje bolesnih dok se još uvijek grčevito drže svojega starog prebivališta.

Nova zemlja na svoj način pruža lijepu dobrodošlicu. Puna je ohrabrujućih osmijeha i, čini se, posve lišena rasizma. Uglavnom prevladava duh jednakosti, a oni koji je vode očito su dogurali dokle jesu zahvaljujući zaslugama i napornom radu. S dru-

ge strane, humor je pomalo mlitav i repetitivan, o seksu se gotovo i ne govori, a kuhinja koja se nudi slabija je od bilo čega što sam ikada imao prilike okusiti. Nova zemlja ima svoj vlastiti jezik – stanovitu *lingua franca*, koja uspijeva istovremeno biti i dosadna i teška i koja sadrži imena poput ondansetron, za lijek protiv povraćanja – a treba se naviknuti i na poneke uznemirujuće poteze. Primjerice, službena osoba koju ste prvi put susreli može vam neočekivano zariti prste u vrat. Tako sam otkrio da mi se rak proširio na limfne čvorove, i da je jedan od tih izobličjenih ljepotana – smješten na mojoj desnoj klavikuli, odnosno ključnoj kosti – dovoljno velik da ga se može vidjeti i napipati. Nije nimalo dobro kada vam je rak “opipljiv” izvana. Pogotovo ako se još uopće ne zna gdje mu je žarište, što je bio slučaj sa mnom. Karcinom lukavo djeluje iznutra prema van. Otkrivanje i liječenje često djeluju sporije i s nesigurnijim ishodom, izvana prema unutra. Mnogo igala zabodeno mi je u područje ključne kosti – praćeno vrućim sloganom u lokalnom tumorgradskom govoru, “Tkivo je krivo” – i rečeno mi je da ću rezultate biopsije čekati otprilike tjedan dana.

Mnogo je dulje trebalo da od kanceroznih pločastih stanica koje su prvi rezultati otkrili stignemo do neugodne istine. Riječ “metastazirao” bila je prva koja mi je u nalazu zapela za oko, i uho. Stranac je već kolonizirao dio mojih pluća i veći dio limfnog čvora. A njegova glavna operativna baza nalazila se – već poprilično dugo – u mojem jednjaku. Otac mi je umro, i to veoma brzo, od raka jednjaka. Njemu je bilo 79 godina. Meni je 61. Kakva god život bio “utrka”, veoma naglo sam postao njezin finalist.

Poznata teorija Elisabeth Kübler-Ross o fazama tugovanja, prema kojoj bolesnik iz poricanja prelazi u gnjev, pa potom iz cjenkanja u depresiju da bi napokon stigao do neumitnog blaženstva “prihvaćanja”, dosad se u mojem slučaju nije pokazala upotrebljivom. Doduše, pretpostavljam da sam već dulje vrijeme živio u svojevrsnom poricanju, nemilice se trošeći i često se grijući na vrelini vlastita izgaranja. Stoga ne vidim kako bih sada mogao u šoku razrogačiti oči ili slušati se kako kukam o nepravdi koja me zadesila: izazivao sam Kosca da svojim oruđem

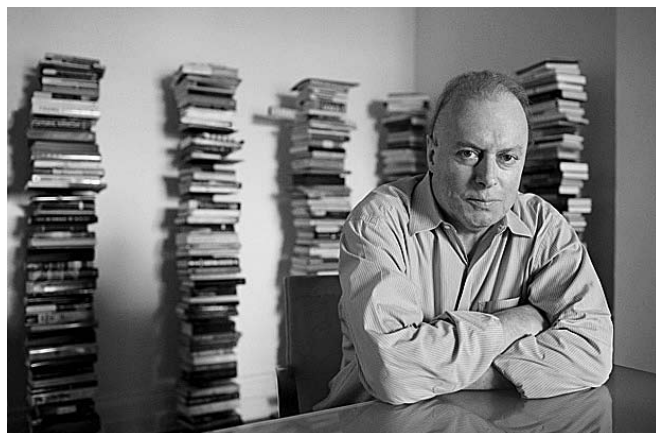
* Tj. svoje memoare, koji su izašli iz tiska 2. lipnja 2010. pod naslovom *Hitch-22; A Memoir* (izdavač Twelve, 448 str.) (op. ur.)

bez povoda zamahne prema meni, a sada sam podlegao nečemu toliko predvidljivom i banalnom da je to i meni samome dosadno. Iz istog bi razloga bilo izlišno gnjeviti se. Umjesto toga, nagriža me mučan osjećaj uzaludnog gubitka. Imao sam ozbiljne planove za svoje slijedeće desetljeće i smatrao sam da sam ga naporim radom zaslužio. Zar zaista neću doživjeti vjenčanja svoje djece? Vidjeti ponovni rast Svjetskog trgovinskog centra? Pročitati – ako već ne napisati – nekrologe ostarjelim zlikovcima poput Henryja Kissingera ili Josepha Ratzingera? No porijeklo ovih besmislica posve mi je jasno: riječ je o sentimentalnosti i samo-sažaljenju. Naravno, moja je knjiga postala bestseller upravo na dan kada sam saznao najmračniju od svih vijesti, a, kad smo već kod toga, na svojem posljednjem letu u svojstvu zdrave osobe (dok sam putovao k lijepoj, velikoj publici Čikaškoga sajma knjiga) skupio sam i milijuntu milju United Airlinesa i tako osvojio doživotne besplatne pogodnosti kojima sam se mogao radovati. No, ironija je moja profesija, a ja ovdje ne vidim nikakvu ironiju: bi li manje boljelo da sam dobio rak na dan bagatelne rasprodaje mojih neuspjelih memoara, ili da sam izbačen iz ekonomskog razreda aviona i ostavljen na asfaltu? Na glupo pitanje “Zašto ja?” kozmos se jedva osvrće da kaže: A zašto ne?

Ali cjenkanje ... Možda tu postoji nekakva rupa. Onkološka pogodba glasi ovako: da bi dobio makar šansu da proživiš još nekoliko upotrebljivih godina, moraš se podvrgnuti kemoterapiji, a zatim, ako s time budeš imao sreće, zračenju ili čak operaciji. Aranžman je slijedeći: ostat ćeš još malo, ali u zamjenu za to morat ćeš nam nešto i dati. To nešto mogli bi biti tvoji okusni pupoljci, tvoja sposobnost koncentracije, tvoja sposobnost probavljanja, i kosa na tvojoj glavi. To se svakako čini kao povoljna razmjena. Nažalost, ona također uključuje suočavanje s jednim od najprivlačnijih klišeja u našem jeziku. Sigurno ste ga čuli. Ljudi nemaju rak: oni se, navodno, s njim bore. Nijedan dobrohotnik ne prešućuje tu sliku borbe: Ti to možeš pobijediti. Prisutna je i u osmrtnicama poraženih od raka, kao da bi suvislo bilo reći da je netko umro nakon duge i hrabre borbe sa smrtnošću. Nećete je čuti za bolesnike s kroničnim bolestima poput bolesti srca ili zatajenja bubrega.

Ja sâm obožavam ratničku terminologiju. Ponekad bih volio da patim zbog nekog višeg razloga, ili da riskiram život za dobrobit drugih, umjesto da sam samo životno ugroženi pacijent. Premda, dopustite mi da vas obavijestim da, kada sjedite u sobi s grupom drugih finalista, a ljubazni ljudi vam donesu ogromnu prozirnu vrećicu otrova i ukopčaju vam je u ruku, a vi ili čitate ili ne čitate knjigu dok vam se organizam polako puni otrovnom tekućinom, slika gorljivog vojnika ili revolucionara posljednje je što će vam pasti na pamet. Osjećate kako vas preplavljuju pasivnost i slabost: rastapate se u nemoći kao kocka šećera u vodi.

Taj kemootrov je doista nešto posebno. Zbog njega sam izgubio oko 7 kilograma, premda se ne osjećam nimalo lakšim. Iz-

Christopher Hitchens, snimljeno sredinom srpnja 2010.

liječio mi je gadan osip na cjevanicama, osip koji nijedan liječnik nije znao ni imenovati, a kamoli izliječiti. (Kakav mora da je to otrov kad me bez ikakve muke riješio tih neobuzdanih crvenih točkica.) Neka samo bude tako opak i nemilosrdan prema strancu i njegovim rastućim kolonijama smrti. S druge strane, bavljenje smrću i očuvanjem života također me na neki čudan način uškopilo. Uglavnom sam se pomirio s gubitkom kose, koja je počela ispadati tijekom tuširanja prva dva tjedna nakon početka terapije, i koju sam sačuvao u plastičnoj vrećici kako bi pomogla ispuniti plutajuću branu u Meksičkom zaljevu. No ipak nisam bio posve spreman na besciljno klizanje britvice niz lice, bez otpora dlačica, niti na svoju onedavno glatku gornju usnu koja je počela izgledati kao da je bila podvrgnuta elektrolizi, zbog čega sam počeo opasno podsjećati na nečiju tetku usidjelicu. (Dlake na prsima, koje su nekoć bile moj ponos i dika, još uvijek se ne daju, premda ih je toliko već obrijano zbog raznih bolničkih zahvata da djelujem pomalo očerupano.) Osjećam se uznemirujuće denaturiranim. Da mi je Penélope Cruz jedna od medicinskih sestara, ne bih je ni primijetio. U ratu protiv Tanatosa, ako se to mora nazvati ratom, golema početna žrtva je trenutčan gubitak Erosa.

Ovo su moje prve i neposredne reakcije na napad. Miran sam i odlučan da se tjelesno oduprem najbolje što mogu, makar samo pasivno, i da potražim najbolji liječnički savjet. Moje srce i krvni tlak i mnogi drugi pokazatelji sada su ponovno snažni: da pače, pada mi na pamet da sam upravo zbog svoje snažne građe dosad mogao tako nezdravo živjeti. Nasuprot meni stoji slijepi, bezosjećajni stranac, kojega bodre oni koji mi već dugo žele zlo. No za nastavak mogega života navija skupina izvrsnih i nesebičnih liječnika te zapanjujući broj molitvenih grupa. Nadam se da ću i o jednim i o drugima u budućnosti pisati, ako – kako je moj otac stalno govorio – budem pošteđen.

PREVELA: Dunja Horvat

Izvornik – Christopher Hitchens: *Topic of Cancer*, *Vanity Fair*, rujan 2010. (online objavljeno cca 4. 8. 2010; integralno)
URL: <http://www.vanityfair.com/culture/features/2010/09/hitchens-201009>

Christoph Schlingensief, 24. 10. 1960, Oberhausen – 21. 8. 2010, Berlin

Svejedno ću napraviti operno selo

Ulomak iz razgovora s Christophom Schlingensiefom u ciriškom dnevniku nekoliko tjedana prije smrti.*

Razgovor je vodio Thomas David

- **THOMAS DAVID: Od siječnja ove godine u Burkini Faso nastaje operno selo koje ste inicirali. No već oko petnaest godina vuče Vas nešto u Afriku. Zašto?**

CHRISTOPH SCHLINGENSIEF: To ima veze s *United Trashom*, mojim filmom iz 1996. Otac moje tadašnje djevojke bio je svećenik na misiji u južnoj Africi dok ga nisu izbacili, i u jednom trenutku moja je djevojka rekla: "Moraš tamo ići." Dakle odvezli smo se u Zimbabve; ja sam snimao film. Pritom smo doživjeli prilično dojmljivu zbrku, koja je ujedno izazvala puno straha, jer smo sa svojom pričom uletjeli kao muha bez glave u početke Mugabeove poljoprivredne reforme. Svi bijelci bili su proglašeni rasistima. Čak su nas uhitili i strpali u zatvor.

- ***United Trash* i *Via Intolleranza II*, prva produkcija koja je proizašla iz vaše utopije opernog sela, međusobno su dva potpuno različita svijeta.**

Dok sam u Africi tražio mjesto za operno kazalište, odgovorio sam si i na jedno egzistencijalno pitanje. Zapravo su me svi

liječnici odgovarali od tog pothvata – govorili su mi da ne mogu letjeti, da ne mogu disati, nikako biti na vrućini. Tako da je i moja vlastita motivacija da si dokažem suprotno igrala ulogu: misao koju je iznjedrila moja bolest, rak, da operno selo napravim upravo sada, a ne tek za deset godina. Kad je ideja jednom bila izgovorena, jednostavno se pokrenula – to je kod mene uvijek tako, onda nema povratka. Dođuš ubrzo sam opazio da se nemam volje stalno bratimiti s Afrikom, da nemam ambicije postati Afrikanac, da ne želim tamo stanovati, a ne leže mi ni tečajevi bubnja. U predstavi *Via Intolleranza II* zapravo dođem i kažem: "Oprostite, ovo uopće nije funkcioniralo", ali u trenutku kada moji kritičari ustvrde da su to otpočetak znali, "to jednostavno ne ide s tim Afrikancima", kažem: "Ali ja ću svejedno napraviti operno selo." (...)

PREVELA: Vesna Cvitaš

Iz teksta – Thomas David: *Die Nanosekunde des Glücks; Der Regisseur und Gesamtkunstwerk-Realisator Christoph Schlingensiefel im Gespräch*, *Neue Zürcher Zeitung*, 17. srpnja 2010.
URL: http://www.nzz.ch/nachrichten/kultur/literatur_und_kunst/die_nanosekunde_des_gluecks_1.6679784.html

* O Christophu Schlingensiefu vidi temat – Gordana Vnuk, prir.: *Christoph Schlingensiefel – Kazalište je posljednje ritualno mjesto u našem društvu*, *Gordogan*, 1/2003, br. 1, jesen 2003, str. 189-209.

INTERVIEW: Diébédo Francis Kéré

Nasmijao sam se na ideju izgradnje opernoga kazališta u Burkini Faso

Iz razgovora sa Schlingensiefovim arhitektom o izgradnji opernoga kazališta u Africi

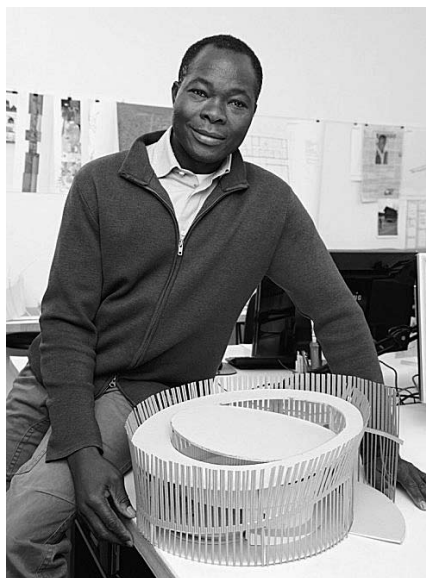
Eva Apraku

- **EVA APRAKU:** *Gospodine Kéré, vi gradite za njemačkog redatelja Christoph Schlingensiefela u afričkoj Burkini Faso kazališnu zgradu, neki čak govore o opernom kazalištu. Za što je to potrebno Burkini Faso?*

DIÉBÉDO FRANCIS KÉRÉ: To sam se i ja pitao kada su me obavijestili o projektu. Peter Anders, koordinator za Afriku Goetheova instituta, prišao mi je 2008. u Johannesburgu gdje sam držao predavanja. Pričao mi je da Christoph Schlingensiefel traži lokaciju i arhitekta za gradnju opernog kazališta u Africi i da bih se poslije jednom u Njemačkoj trebao javiti Schlingensiefelu. Ja sam se na to samo nasmijao. Mislio sam da je cijela stvar neki vic.

- **Stručnoj javnosti postali ste poznati kada ste 2004. dobili uglednu nagradu za arhitekturu Aga Khan Award for Architecture, nagradu koja iznosi 70 000 eura. Sudjelovali ste u natječaju s projektom škole koju ste sagradili za manje od 50 000 eura u svojem burkinskom zavičaju Gando, koja je među ostalim konkurirala s Petronas Towersima u Kuala Lumpuru, projektom vrijednim 1,2 milijarde američkih dolara. Po čemu je vaša škola posebna?**

Izgradio sam školu 2001. Tada sam još bio student na Technische Universität Berlin (Tehničko sveučilište Berlin) i posebno sam osnovao udrugu *Schulbausteine für Gando e. V.* (Građevinski blokovi za školu u Gando, registrirana udruga) preko koje sam prikupljao novčane priloge. Htio sam tu školu sagraditi na primjeren način i tako da potraje. U Burkini Faso postoje mnogi jeftini prirodni materijali kao glina, ali malo novaca, zato sam htio upotrijebiti glinu. Htio sam s pomoću jeftinog građevinskog materijala stvoriti modernu zgradu koja odgovara klimatskim uvjetima u Burkini Faso. Klimatski uvjeti znači: u sjeni vlada 40 stupnjeva.

Diébédo Francis Kéré s maketom opernoga teatra

Ako čovjek u takvim okolnostima sjedi u niskoj prostoriji od betona koja je pokrivena valovitim limom, temperatura će biti i viša od 40 stupnjeva. Postat će tako nesnosno vruće da se u prostoriji neće moći učiti. No klimatski uvjeti također znači da ima kišnih razdoblja u kojima bočni udari kiše mogu uništiti kućne zidove, razdoblja u kojima se čovjek osim toga mora boriti protiv vlage koja prodire iz tla.

- **Kako ste riješili te probleme?**

Posrijedi je bilo, kako se kaže među arhitektima, „rješenje konstruktivnog sistema“. To znači: krovovi koji daleko strše, koji štite zidove od kiša, i temelj koji sprečava dizanje vode. Osim toga sam trebao ventilacijski sustav koji funkcionira bez

potrošnje energije. U Gando nema struje – na stranu činjenica da Burkina Faso isto tako nema novaca za energiju. Školski krov sagrađen je tako da vrući zrak koji se diže može izaći, a otvori niže u zgradi usisavaju svjež zrak. (...)

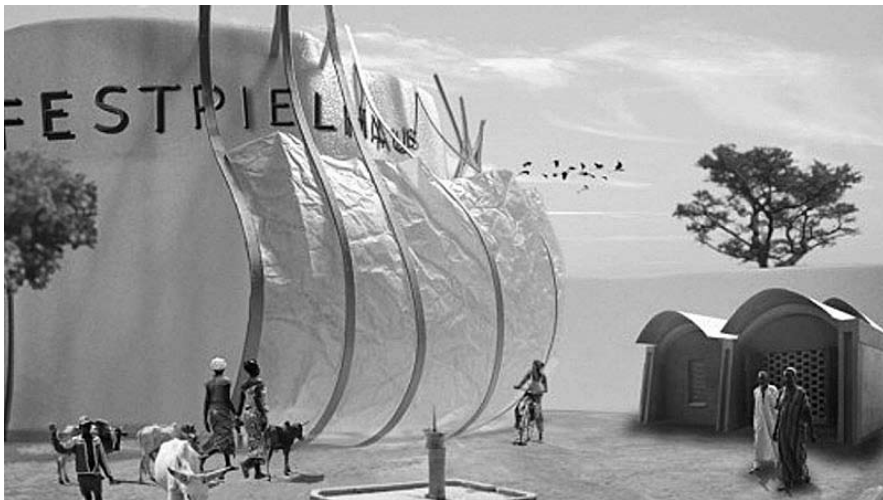
- **Kako ste se vi i Christoph Schlingensiefel na kraju ipak susreli?**

Otrpilike osam tjedana nakon mojeg boravka u Johannesburgu ponovno sam bio u kontaktu s Peterom Andersom. On mi je predbacio što se nisam javio Christophu. Poslije toga nazvao sam ga, za Božić 2008. Ispričao mi je da je u bolnici, očajan, da je teško bolestan, da ima rak. Pričao je i pričao. Zapravo tužne stvari, ali jezivo dinamično. Nevjerojatno! Samo bih tu i tamo čuo kako je zakašljao. Već u tome prvom razgovoru me pridobio. Bio je tako dinamičan a istovremeno tako racionalan da mi je postalo jasno da ta stvar s festivalskim kazalištem nije bila ludorija.

- **Što vas je na kraju uvjerilo u ideju o opernom/festivalskom kazalištu?**

Schlingensief i Kéré na lokaciji u Burkini Faso

Simulacija završene zgrade

Burkina Faso doduše spada među najsiriomnije zemlje svijeta, ali to je također ponosna zemlja s ponosnim narodima. Ono što mnogi ne znaju – Burkina Faso je središte afričkog filma i afričkog kazališta. Christoph me uspio uvjeriti da je umjetnički projekt koji doprinosi formiranju ili buđenju kulturnog identiteta neke skupine važan za razvoj jedne zemlje. Te kada bih tu zgradu sagradio prema svojim metodama, tako da uključim ljude koji tamo žive, koristim lokalne materijale i tematiziram identitet tih ljudi, onda je taj projekt ispravan i za tako siromašnu zemlju.

● **Jeste li u to vrijeme poznavali rad Christoph Schlingensiefela?**

Znao sam da postoji netko tko se tako zove, tko svojom umjetnošću upozorava društvo na nepovoljne prilike. Ali do tada sam nisam doživio njegovu umjetnost. Nisam imao vremena pratiti kulturne događaje. Htio sam graditi, htio sam se zauzeti za svo-

je ljude u Africi. U Berlinu sam do tada živio punom parom. Godine 1985. došao sam u Njemačku sa stipendijom za obuku, trebao sam postati savjetnik za unapređenje prerade drva – za zemlju poput Burkine Faso gdje uopće nema drva! Ali bilo mi je svejedno, naprosto sam želio iskoristiti priliku da pobjegnem od siromaštva. Poslije te obuke upisao sam se u večernju školu. Tamo sam do mature četiri godine svake večeri od 18 do 23 sata učio. Danju sam radio kako bih financirao svoj boravak u Njemačkoj. Raznosio sam časopise, razvio sam i tip i dostavljao ga kioscima u Spandauu. Nakon škole upisao sam se na fakultet, a zatim sam radio na projektu škole u Gandu. Stvarno nije bilo vremena da upoznam Christophovu umjetnost.

● **Radovi na izgradnji kazališta počinju 5. veljače. Koliko je od projekta vaše, a koliko od Christoph Schlingensiefela?**

Christoph Schlingensiefel i ja više smo puta zajedno putovali, pa i u Burkinu Faso. Tamo je vidio moje radove. U mnogim razgovorima na putovanjima mogao sam razabrati što bi to Christoph zapravo točno želio. Navodio je pojmove kao „socijalno kiparstvo“ ili „totalno kazalište“. Moj način rada također se poklapa s njegovom idejom. Christoph bi želio da ideja festivalskog kazališta ima snažnu društvenu komponentu: da ljudi mogu doći k nama,

kod nas imati kazališne predstave, ali i naučiti kako se gradi jednostavna solidna kuća. Tako stvorene osnovne modele kuća mogli bismo iskoristiti kao garderobe za umjetnike ili kao kuće za gostujuće umjetnike. To će biti više operno selo nego operno kazalište. Christoph bi želio da kazalište malo-pomalo raste. A kao arhitekt čovjek onda počne ta razmišljanja stavljati na papir. Na kraju sam napravio nacrt zgrade u obliku puževe kućice. (...)

PREVELA: Vesna Cvitaš

Iz – Eva Apraku: *“Für mich ist das so ähnlich wie eine Landung auf dem Mond”* (razgovor s Kéréom), tip, dvotjednik, Berlin, 22. 1. 2010.

O osobi:

Diébédo Francis Kéré, 1965. godište, rođen je u burkinskom selu Gando i pohađao je školu u glavnom pokrajinskom gradu Tenkodogo. Godine 1985. Kéré je došao u Njemačku gdje je apsolvirao prvo obuku, potom večernju školu i na kraju studij arhitekture. Kéré redovito objavljuje u međunarodnim publikacijama i drži diljem svijeta predavanja o svojem stručnom području *Trajna i prilagođena gradnja*.

Gordana Vnuk

Christoph Schlingensief

Kao da je znao da nema puno vremena, sabio je u desetak godina količinu ideja za koje bi nekome sporijem trebalo najmanje tri života

Godine 2000. kada sam stigla u Hamburg radi priprema za svoju prvu sezonu u Kampnagelu, zapitala sam svoje dramaturginje: koji je, po vašem mišljenju, najzanimljiviji redatelj u Njemačkoj u ovom trenutku? Moje suradnice su spomenule Einara Schleeffa, poznatog po tzv. korskim režijama, koji je vrlo brzo po mom dolasku iznenada i prerano preminuo tako da nisam vidjela niti jednu njegovu predstavu (osim nekih inserata na DVD-u). Drugi na listi je bio Christoph Schlingensief koji je tri godine prije mog pitanja upravo u hamburškom Deutsches Schauspielhausu, u eri intendanta Franka Bumbauera, izrežirao jedan prije događaj nego predstavu, u kojem je angažirao lokalne beskućnike. Sjećam se iz pričanja da su se u toj akciji oko glavne željezničke stanice (*Hauptbahnhof*), koja se nalazi nasuprot kazališta, dijelile besplatne porcije juhe, da se provocirala policija i da se Schlingensief lisičinama zavezao za ogradu, a na kraju su se učesnici zajedno s publikom-prolancima preselili u samu kazališnu dvoranu gdje se opet dešavalo svašta, ali se više ne sjećam točno što.

U to je vrijeme Schlingensief imao još uvijek nesiguran status, nije bilo baš izvjesno u kojem smjeru će krenuti njegove kazališne nepodopštine. O njemu se nije razmišljalo kao o ozbiljnom redatelju, on sam je tada gradio svoj image prije svega na političko angažiranim provokacijama, akcijama; njegov *entourage* činili su neki čudni, bizarni likovi kojima će kasnije u svojim predstavama davati uloge i na pozornicama velikih kazališta.

Upoznala sam ga na izvedbi jednog od njegovih ranih projekata koji se prikazivao u berlinskoj Volksbühne u okviru originalno zamišljenog događaja, neke vrste kongresa na temu ljubavnih boli. Predstava, mogli bismo je nazvati nekom vrstom opere, bila je monumentalna. Amaterski zbor starijih osoba, profesionalni glumci i amateri, ukupno nekih šezdesetak izvođača, te sâm Schlingensief koji je kao i uvijek igrao glavnu ulogu (u ovom slučaju TV-voditelja kroz predstavu). Sve se to nizalo u furioznom ritmu, izgledalo je kaotično, a opet vrlo čvrsto i pametno strukturirano. Počela sam u to vrijeme dogovarati s njime projekt za Kampnagel. Želio je iznajmiti hamburški stan terorista Atte u kojem se planirao napad na World Trade Centre i tamo napraviti seriju performansa. Međutim, oko procedure iznajmljivanja nastale su komplikacije i na kraju nismo dobili dozvolu što je dovelo do otkazivanja projekta. Nakon toga zaredale su se njegove režije u velikim kazalištima u Njemačkoj i Švicarskoj, putovala sam kad sam mogla kako bih gledala kontroverzno *Hamleta* u Zürichu ili *Quiz 3000 – Du bist die Katastrophe* i *Rosebud* u Berlinu. Negdje na tim putovanjima uspjela sam dogovoriti dva gostovanja u Kampnagelu, ali predstava manjih formata. Njegove velike predstave s nikad manje od 30-50 učesnika bilo je zbog troškova i komplicirane logistike gotovo nemoguće odvesti na turneju. Pamtim da je sa svakim mojim prijedlogom bio oduševljen i pun pozitivne energije, ali dovesti nešto do realizacije, to je već bila druga priča. Mislila sam da je on pravi redatelj za jednu od epizoda našeg projekta o Titu i da će sigurno zagristi za temu. Međutim, u to vrijeme se već zavrtjelo kolo oko

Parsifala u Bayreuthu, tako da sam zbog termina dobila odbijenicu.

Zadnji ne-susret dogodio se prošle godine u Amsterdamu gdje sam gledala *Kirche der Angst* u kojoj govori o svojem stanju nakon operacije i kako mu je rad na predstavi pomogao da preboli opaku bolesti i zavara smrt. Te godine tema Eurokaza je bila upravo “teatar i smrt”; pomislila sam da bi to mogao biti idealan kontekst da Schlingensiefel dovedem konačno u Zagreb. Međutim, predstava je bila preogrromna, u njoj je sudjelovao cijeli crkveni zbor, glumci i razni statisti, za hrvatske prilike financijski neizvediv zadatak. Nisam mu se javila, bilo je previše ljudi oko njega, moj poziv za gostovanje izgledao bi mi u tom trenutku pomalo morbidan.

Ipak, imala sam sreću da se vrijeme moje intendanture u Kampnagelu poklopilo sa Schlingensiefelovim najkreativnijim godinama, da sam na licu mjesta mogla promatrati njegov nevjerojatno brz umjetnički razvoj i formiranje jedinstvenog redateljskog rukopisa koji se razlikovao od njemačkog *mainstream* teatra. Usprikoš eklekticizmu širokih poteza i gotovo baroknom pretjerivanju koje se oslanjalo, između ostaloga, i na u europskom teatru prezrenim emocijama i patosu, u vrijeme kad su njemačkim scenama vladali mizanscenska strogost, ironija i histerični likovi koji bljuju svoju unutrašnjost, Schlingensiefel su prigrllile upravo najveće kazališne institucije. Ništa, osim smrti same, nije moglo zaustaviti njegovo napredovanje u njemačkom kazališnom *establishmentu*. Od berlinske Volksbühne do bečkog Burgtheatera i Wagnerovog festivala u Bayreuthu, zadnjih godina mogao je raditi gdje je htio. Može se reći da je imao status “zvijezde”; mediji su ga voljeli, bilježili su njegova pojavljivanja u raznim prigodama, gotovo svakodnevno se izvještavalo o tome što radi, što je izjavio ili kakav je komentar dao o nekom događaju ili političkom potezu.

Prizor iz Schlingensiefelove režije Wagnerova *Ukletega Holandeza* godine 2007. u brazilskoj prašumi

Kao da je znao da nema puno vremena, sabio je u desetak godina nevjerojatnu količinu ideja koje su rasle, mahnitale, fascinirale, za koje bi nekom sporijem trebalo najmanje tri života. Radio je brzo, nepredvidivo, volio je improvizirati, bio je noćna mora za direktore kazališta (uključujući i mene). Njegova je energija bila neiscrpna, entuzijazam zarazan, a šarm neodoljiv. Po karizmi, zaigranosti i kreativnom ludilu, koje je nevjerojatnom snagom snabdijevalo njegove vizije i u kojem nije bilo ničega kalkulantskog, u našim prostorima najbliži mu je Dragan Živadinov. Po eklektičnom redateljskom rukopisu i suverenosti u baratanju različitim stilskim postupcima i umjetničkim referencama može se usporediti s Brankom Brezovcem i brazilskim redateljem Geraldom Thomom. Moja ideja u to vrijeme je bila spojiti predstave i osobnosti ovih redatelja, ukazati na njihove srodne senzibilitete ko-

ji su promovirali povratak teatralnosti te im otvoriti prostor Kampnagela za rad. Tako bi nastalo jezgro novog kazališnog pokreta koji bi dugoročno i s novim generacijama radio na razbijanju estetskih obrazaca u koje se zatvorila uniformna europska scena. Ali to se, ipak, u to vrijeme nije moglo realizirati zbog raznih objektivnih i subjektivnih okolnosti.

Kad smo već kod usporedbi: zbog načina na koji je Schlingensiefel “odradio” Wagnerovog *Letećeg Holandeza* u brazilskom Manausu, mnogi su ga uspoređivali s Fitzcarraldom (junakom Herzogova filma). Njegov posljednji san, izgraditi operu u Burkinu Faso pod motom “učiti od Afrike”, za koju je u veljači 2010. položio kamen temeljac, ostao je za njegova života, na žalost, neostvaren.*

* Stižu vijesti da se i dalje skupljaju prilozima za gradnju, tako da je moguće da će opera doista stići do Afrikanaca.